

ГАЗОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Виконано аналіз сучасного стану газової промисловості в Україні. Визначено напрями розвитку газової промисловості з їх обґрунтуванням за кожним видом діяльності.

Выполнен анализ современного состояния газовой промышленности в Украине. Определены направления развития газовой промышленности с обоснованием по каждому виду деятельности.

The paper analyzes the current state of the gas industry in Ukraine. Directions of the gas industry development were defined grounding every type of activity.

© М.А. Кордюкова, 2009

Галузі паливно-енергетичного комплексу суттєво впливають не тільки на показники української промисловості, але і на розвиток економіки в цілому. Газова промисловість є важливою складовою паливно-енергетичного комплексу України, продукція якої використовується практично в усіх сферах національного господарства. Так, у 2007 р. у загальному споживанні природного газу на частку населення припадало до 27%, хімічної промисловості – 11, металургії – 14, електро- і теплоенергетики – 25, інших галузей – 13% та на частку виробничо-технологічних витрат – до 10%. У структурі споживання первинної енергії частка природного газу складала 41%, вугілля – 26,5, нафти – 15,5, атомної енергії та інших – 17% [1]. Перевага природного газу перед іншими енергоносіями полягає в тому, що це паливо менше забруднює атмосферу, використання газу у два рази дешевше порівняно з нафтою. Крім того, він використовується для виробництва азотних добрив і синтетичних матеріалів.

Виходячи із зазначеного питання перспектив розвитку газової промисловості інтенсивно досліджуються вітчизняними науковцями. Так, проблеми управління ефективністю функціонування нафтогазовим комплексом України розглядаються В.І. Артемовим, А.В. Бодюк, Д.В. Беленко, Б.З. Піріашвілі [2-5]. Наукова проблематика пов'язана з інституціональними перетвореннями в газовій промисловості – у полі уваги вчених-економістів Б.М. Данилишина, В.С. Міщенко, І.К. Чукаєвої та інших [6-8]. Однак питання перспективи розвитку газової промисловості потребує подальшого наукового дослідження, виконання аналітичних та рекомендаційних розробок.

Метою статті є визначення напрямів розвитку газової промисловості в Україні з обґрунтуванням за кожним видом діяльності в даній галузі. Аналіз сучасного стану газової промисловості та виявлення існуючих проблем дозволить реалізувати поставлене завдання.

Газова промисловість включає розвідку, видобуток, транспортування, зберігання і переробку природного газу, супутнього нафтового газу, який видобувається разом із нафтою. Характеризуючи сучасний стан газової промисловості за видами діяльності, можна відзначити таке.

Видобуток природного газу

В Україні поступове зменшення видобутку газу почалося ще з 1976 р., що було зумовлено відсутністю великих родовищ (із запасами більше 30 млрд. м³). Така тенденція спостерігалася до 1998 р., коли видобуток природного газу склав лише 26,5% від рівня 1975 р. Із 1999 по 2008 р. тенденція змінилася, і обсяги видобутку природного газу збільшилися на 16% порівняно з 1999 р. (див. рисунок).

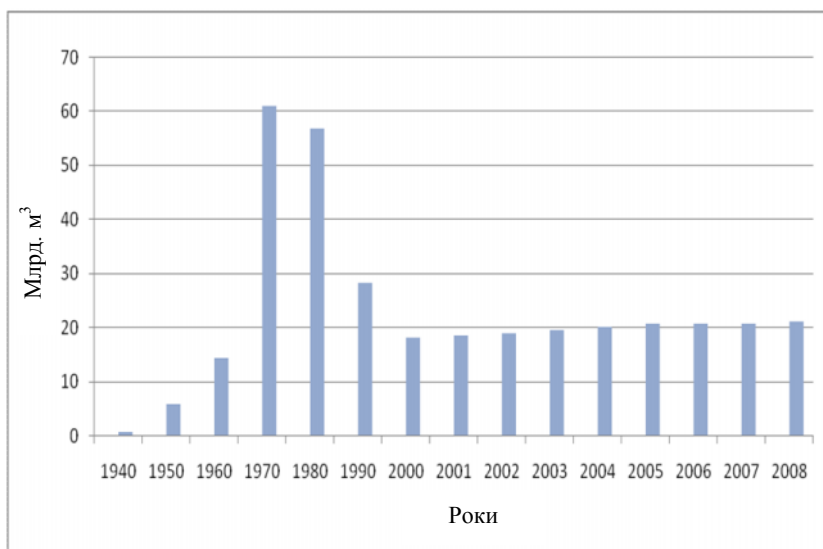

Рисунок. Видобуток природного газу в Україні

Джерело: Офіційний сайт НАК "Нафтогаз України". – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com>

Починаючи з 1995 р. щоб залучити інвестиції в цю галузь, держава стала надавати приватним підприємствам ліцензії на розвідку і видобуток природного газу. Нині частка приватних підприємств у загальному видобутку складає близько 8% (див. таблицю). Проте можна відзначити, що приватна форма власності в газовидобувній промисловості не вирішила проблеми дефіциту інвестицій. Зростання загального видобутку природного газу за рахунок приватних підприємств становило 41,4%, а за рахунок підприємств державної компанії – 58,6%.

Видобувні підприємства державної компанії НАК "Нафтогаз України", як і раніше, мають домінуюче становище в цій сфері (приблизно 92%). Серед них – ДК "Укргазвидобуток", ДАТ "Чорноморнафтогаз" і ВАТ "Укрнафта".

За рахунок власного видобутку забезпечується лише 25% потреби національної економіки України у природному газі, решта – за рахунок імпорту (див. таблицю).

Таблиця

Динаміка основних показників газової галузі у 2000-2008 рр.

Показники	Роки									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Видобуток природного газу, млрд. м ³ , у том числі:	18,1	18,4	18,8	19,5	20,1	20,6	20,7	20,6	21	
підприємства НАК "Нафтогаз України"	17,6	17,7	17,8	18,2	18,9	19,2	19,3	19,2	19,2	
приватні підприємства	0,5	0,7	1	1,3	1,2	1,4	1,4	1,4	1,8	
Транзит природного газу, млрд. м ³	120,6	124,4	121,6	129,2	137,1	136,4	128,5	115,2	119,6	
Споживання природного газу, млрд. м ³	73,4	70,5	69,8	76,3	75,8	76,4	73,9	69,8	66,3	
Пропускна спроможність ГТС на виході, млрд. м ³	136,2	139,3	139,3	141,1	141,1	142,5	142,5	142,5	н/д	
Розвиток газотранспортної системи (довжина газопроводів, тис. км)	36,7	37,1	37,2	37,5	37,6	37,8	38	38,2	38,2	

Прибуток (збиток), млн. грн.	н/д	-3268	63	1357	0,4	-1,7	-2,1	-0,07	н/д
Собівартість реалізації, млн. грн.	н/д	17192	18864	25006	32602	35029	25994	27754	н/д

Джерело: Офіційний сайт НАК "Нафтогаз України". – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com>

Нарощування масштабів видобутку природного газу гальмується постійним дефіцитом капітальних вкладень (у 2004-2007 рр. він склав 40,3% від потреб), а також відсутністю економічно обґрунтованого ціноутворення, яких зазнають газовидобувні підприємства компанії внаслідок недостатньо ефективного державного регулювання [8].

Транспортування природного газу

Згідно із Законом України "Про трубопровідний транспорт" газотранспортна система не підлягає приватизації. У 1998 р. було створено державну вертикально інтегровану структуру НАК "Нафтогаз України", підрозділи якої функціонують у всіх видах діяльності газової промисловості. Газотранспортну систему було передано в користування дочірній компанії "Укртрансгаз" НАК "Нафтогаз України". ДК "Укртрансгаз" функціонує в умовах природної монополії. Компанія здійснює весь обсяг транспортування газу магістральними газопроводами, зберігання і подачу природного газу споживачам, транзитні постачання російського газу до країн Європи та Туреччини.

Суттєвими конкурентними перевагами діючої газотранспортної системи (ГТС) є те, що вона має велику пропускну спроможність та здатна виконувати одночасно функції транзиту і внутрішнього розподілу. Підземні сховища газу здатні згладжувати пікові та сезонні коливання в споживанні, посилюючи при цьому надійність як транзитних постачань, так і внутрішнього газопостачання споживачів України.

За період незалежності України довжина газотранспортної мережі була збільшена на 6,8 тис. км. Географічне розташування країни дозволяє успішно використовувати ГТС для транзиту природного газу навіть за умов незначного власного видобутку. Нині Україна здійснює транзит до 75% російського газу до Європи. Пропускна спроможність ГТС дозволяє збільшити ці обсяги.

На сьогодні ГТС має 13 підземних сховищ (ПГС), які використовуються на 50%, що дозволяє збільшити обсяги зберігання природного газу на перспективу.

У зв'язку з тим, що значна частина обладнання ГТС є фізично і морально застарілим (обладнання віком більше 20 років становить 54% ГТС; більше 10 років – 33, а до 10 років – 13%), система дозволяє фактично транспортувати тільки 136-143 млрд. м³ газу (див. таблицю) при проектній потужності до 170 млрд. м³. Використання морально і фізично зношених газоперекачувальних агрегатів, а також систематичне недофінансування робіт із модернізації та капітального ремонту об'єктів ГТС призводить до збільшення технологічних витрат природного газу від загального обсягу транспортування, що, у свою чергу, негативно впливає на ціну послуг [9]. Однією з причин, що перешкоджають розвитку газової промисловості, є неповне завантаження окремих газопроводів, що зменшує загальну ефективність роботи ГТС.

Природний газ, який імпортується з Росії, реалізується промисловості та іншим споживачам за контрактними цінами. Між НАК "Нафтогаз України" і ВАТ "Газпром" спостерігається стійка тенденція зростання контрактних цін. Так, ціни збільшилися з 95 (2007 р.) до 360 дол. США за 1 тис. м³ (у I кв. 2009 р.). Це обумовлено зростанням ринкових цін на природний газ у Європі, а також тим, що Україна повністю залежить від єдиного постачальника природного газу – ВАТ "Газпром".

Упродовж 2005-2008 рр. спостерігалася тенденція зниження обсягів внутрішнього споживання природного газу на 13,2%. Це пояснюється тим, що відбулося істотне підвищення цін на природний газ, а також зменшення попиту на промислову продукцію внаслідок світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр.

Особливістю вітчизняної газової промисловості є те, що вона монополізована НАК "Нафтогаз України": ДК "Укргазвидобуток", ДАТ "Чорноморнафтогаз" посідають домінуюче місце у сфері видобутку газу; природна монополія ДК "Укртрансгаз" – у сфері транспортування. Споживачам постачають природний газ приватні

підприємства (обл- і міськгази), яким НАК передала в користування газові мережі. Реалізацію природного газу здійснює структурний підрозділ НАК "Нафтогаз України" – ДК "Газ України".

У сфері постачань монопольна поведінка НАК "Нафтогаз" виявляється в системі взаєморозрахунків зі споживачами за природний газ. Так, зокрема, приватні підприємства-постачальники втрачають обігові кошти з відшкодування пільг і субсидій [10].

Механізм державного регулювання цін зводиться до коригування тарифів на основі загальних методик розподілу витрат на одиницю продукції. Він здійснюється адміністративними методами з використанням перехресного субсидування для перекидання на суб'єктів природних монополій функцій із виконання ряду соціальних завдань. Практика встановлення цін і тарифів на природний газ не має надійної об'єктивної основи, науково обґрунтованих методик калькуляції витрат. При ціноутворенні не враховуються стандарти якості послуг. Регульовані ціни призводять до підвищення витрат і зниження якості продукції.

Домінуюче становище вертикально інтегрованої компанії НАК "Нафтогаз України" дозволяє здійснювати перерозподіл фінансових потоків від дочірніх підприємств на користь компанії. Наслідок такого управління – неефективність фінансово-господарської діяльності державної НАК "Нафтогаз України". Аудит консолідованого балансу цієї компанії, виконаний незалежними аудиторами за період з 2001 по 2007 р., свідчить про те, що останнім часом її діяльність є збитковою. Фахівці зробили висновки, що фінансова звітність не надає детальної інформації щодо діяльності компанії [11]. Можна припустити, що причиною негативних фінансових результатів НАК "Нафтогаз України" є відсутність стимулів до забезпечення ефективності та контролю, а також конфлікт інтересів менеджерів і власників.

Таким чином, для вирішення зазначених проблем доцільно поліпшити державне регулювання галузі за такими напрямами:

здійснити реструктуризацію НАК "Нафтогаз України" за видами діяльності: розвідка та видобуток природного газу; транспортування, розподіл, зберігання природного газу; постачання природного газу;

видобувним компаніям спільно з НКРЕ розрахувати економічно обґрунтовані тарифи для населення. Згідно з річним балансом споживання природного газу реалізовувати населенню природний газ за регульованими тарифами, решту обсягів видобутого газу реалізовувати за ринковими цінами;

розраховувати тарифи на транспортування природного газу із застосуванням обґрунтованих методів оцінки інвестиційної складової у витратах;

розробити порядок надання державних гарантій для повернення інвестицій у газовидобувній галузі;

за участю держави і під її контролем здійснити модернізацію ГТС.

Перспективним напрямом розвитку газовидобутку є освоєння нових родовищ на шельфі Чорного і Азовського морів. Його початкові сумарні вуглеводневі ресурси складають приблизно 1531,9 млн. т умовного палива. Загалом в Україні потенційні ресурси природного газу становлять 5,4 трлн. м³. У 2007 р. доведені запаси природного газу становили 1,03 трлн. м³ (восьме місце у Європі). "Енергетичною стратегією України до 2030 року" передбачено довести прогнозний показник видобутку до обсягу 28,5 млрд. м³. Для реалізації цих завдань необхідна послідовна і цілеспрямована політика держави щодо здійснення великих інвестиційних проектів із розробки нових родовищ.

За модель ефективної співпраці держави і бізнесу й отримання максимальної ренти від проектів може бути взята "Гронінгенська" концепція (Нідерланди), що передбачає об'єднання двох принципів – ціноутворення через "вартість заміщення" і довгостроковий характер експортних контрактів. При цьому:

ціна на газ прив'язана до вартості енергоносіїв-конкурентів (для кінцевих споживачів);

здійснюється регулярний перегляд ціни в рамках контрактної формули з можливістю подальшої адаптації цієї формули;

встановлені мінімальні зобов'язання щодо оплати (бери та/або плати);

ціна до пункту передачі експортних обсягів газу розраховується як вартість заміщення газу для кінцевих споживачів за вирахуванням вартості транспортування до кінцевих споживачів від пункту передачі експортних обсягів.

Стратегічним напрямом розвитку газотранспортної системи є реалізація концепції модернізації ГТС на 2009-2015 рр., затверджена урядом України [12]. Так, заплановано виділення 2,57 млрд. грн. із власних коштів НАК "Нафтогаз України", а також залучення кредитів європейських банків у розмірі 1,7 млрд. дол. У результаті реалізації цієї програми передбачається скоротити витрати технологічного газу з транспортування в українській ГТС на 30%.

Але навіть при успішній реалізації заходів, передбачених програмними документами, Україна залишається критично залежною від імпорту єдиного постачальника природного газу – Росії (прогнозовані потреби в ньому становлять 20-25 млрд. м³). У зв'язку з цим необхідно здійснити активні заходи щодо пошуку альтернативних постачальників природного газу. Створення міждержавного консорціуму за участі України, Росії та Європейського Союзу може дозволити не тільки вирішити проблему модернізації ГТС, але і проблему повного завантаження потужностей української газотранспортної системи.

Література

1. Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2008. – №8. – С. 19.
2. Артемов В.И. Управление процессом повышения экономической эффективности нефтегазодобывающего комплекса Украины / В.И. Артемов. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. – 284 с.
3. Бодюк А.В. Особливості податкової політики у нафтогазовій галузі // Нафтова і газова промисловість. – 2005. – №5. – С. 7-10.
4. Беленко Д.В. Стимулирование развития финансового потенциала газовой отрасли // Новое в экономической кибернетике: сб. науч. ст. / Под общ. ред. Ю.Г. Лысенко // Модели управления в системе финансового менеджмента. – Донецк: ДонНУ, ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006. – Вып. 1. – С. 22-28.
5. Піріашвілі Б.З. Перспективний паливно-енергетичний баланс – основа формування енергетичної стратегії України до 2030 р. / Б.З. Піріашвілі, Б.М. Чиркін, І.К. Чукаєва / За ред. д.е.н., проф. С.І. Дорогунцова. – К.: Основа, 2002. – 486 с.
6. Данилишин Б.М., Мищенко В.С. Реформирование отношений собственности на природные ресурсы // Экономика Украины. – 2003. – № 9. – С. 34- 42.
7. Чукаєва І.К. Природний газ в економіці України /Відп. ред. С.І. Дорогунцов. – К.: Наук. думка, 2002. – 354 с.
8. "Енергетична стратегія України на період до 2030 року" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc>.
9. Річні звіти НАК „Нафтогаз” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com/www/2/nakweb.nsf/0/C4775D2495121A4AC2257107003B5C8D?OpenDocument&Expand=3&>.
10. Закон України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» № 2711 – IV від 23.05.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 33. – С. 430.
11. Офіційний сайт НАК "Нафтогаз України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com/www/2/nakweb.nsf/>.
12. Офіційний сайт Міністерства палива та енергетики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/>.

Надійшла до редакції 24.02.2009 р.